

Анотації

Мытко А. М. Роль интеллигенции в консультативных органах публичной власти Волыни.

В статье идет речь о значении и роли интеллигенции Волынской области в консультативных органах публичной власти, степени их влияния на решение вопросов экономического, социального, политического, культурного развития края. Рассмотрен состав таких консультативных органов власти как Общественный совет при мэре Луцка, Координационный совет при голове Волынской облгосадминистрации; консультативные, общественные политические советы и комитеты при органах власти и местного самоуправления.

Mytko A. M. The role of intelligentsia of the Volhyn area in the deliberative bodies of public.

The article is about a value and role of intelligentsia of the Volhyn area in the deliberative bodies of public power, degree of their influence on the decision of questions of economic, social, political, cultural development. Composition of such deliberative bodies of power is considered as Public advice at the Lutsk city chairman, Coordinating advice at the Volhyn regional state administration chairman; consultation, public political advices and committees are at the organs of power and local self-government.

В. М. Осипов

ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

Голодомор 1932–1933 рр. займає в історії нашого народу особливе місце. По-перше, кількістю своїх незчисленних жертв. По-друге, тема голодомору була закритою для нашого народу протягом усіх років радянської влади.

Мільйони селян, дорослих і дітей, померли в ті страшні роки від рукотворного голодомору. Відходять у небуття очевидці голоду, а відтак згасає і народна пам'ять про жахливий злочин [1, с. 19].

Соціально-демографічні та морально-психологічні наслідки голоду 1932–1933 років актуальні й до сьогодні. Тоді на довгі десятиліття було підірвано матеріальну базу українського села, зруйновано його виробничу та товарну інфраструктуру, фізично знищено підприємницькі та ініціативні елементи, злякано цілі покоління українців, причому не лише селян, зля-

мано волю усього українського народу до опору тоталітарній системі, до національного відродження [2].

Багато праць було написано на цю тему, але остаточної оцінки жертв голодомору немає й досі. Проте це не означає, що не можна назвати конкретну цифру жертв. Кількісні оцінки втрат є, проблема полягає лише в тому, що їх надто багато. Це пояснюється кількома причинами, як технічного, так і політичного характеру.

По-перше, терор голодом є специфічною формою репресій. На політв'язнів заводили справи, тож долю кожного з них досить легко простежити. Жертви голоду безіменні. Важко розрізнити загиблих від голоду та спричинених ним хвороб і померлих природною смертю.

По-друге, в охопленій голодом місцевості різко падала народжуваність. Це явище є наслідком голоду. Отже, потрібно називати дві цифри втрат — прямі і повні. У повних втратах враховуються й ненароджені.

По-третє, треба зважати на демографічні наслідки голоду. У 1932–1933 рр. у віковій піраміді народонаселення утворилася глибока вищербина. Загиблі від голоду або взагалі ненароджені випали з процесу відтворення народонаселення. Внаслідок цього через покоління у віковій піраміді утворилася нова вищербина, трохи меншої глибини. Ще через покоління — ще одна (ненароджені онуки жертв голоду) [3, 362].

По-четверте, багатьом політикам здається, що можна скористатися розмаїттям цифр, щоб обрати найбільш зручну. Між ними точиться змагання: одні збільшують кількість жертв до неможливо високої, інші применшують наслідки голоду аж до безглузлого заперечення самої події.

Розглядаючи оцінки, що формуються за різними критеріями, можна досягнути всю глибину цієї складної проблеми. Її не розв'язало відкриття ретельно приховуваної за радянських часів демографічної статистики. У 1932–1933 рр. облік дав цілком зрозумілий збій. Неповна реєстрація в охоплених голодом регіонах пояснювалася тим, що гинули й реєстратори [3, с. 363].

У прагненні приховати масштаби злочину і його згубні наслідки кремлівське керівництво заборонило органам запису актів громадянського стану, органам обліку природного руху

населення та медичним закладам фіксувати справжню причину смерті, а коли у 1933 р. голод сягнув апогею, померлих ховали у братських могилах без будь-якої реєстрації взагалі.

Незважаючи на заперечення комуністичною владою самого факту голоду, масштаби демографічної катастрофи в Україні не могли не привернути уваги іноземних журналістів, дипломатів і фахівців, які в той час працювали в СРСР [4].

Перша кількісна оцінка загиблих від голоду з'явилася в закордонній пресі в серпні 1933 р. Тоді газета “Нью-Йорк геральд трибюн” опублікувала матеріал Ральфа Барнса, у яким фігурувала неправдоподібна для західної громадськості цифра: один мільйон смертей від голоду. Конкуруюча з нею газета “Нью-Йорк таймс” змусила Дюранті прокоментувати інформацію. Той підтвердив факт голоду. З його замітки випливало (хоча прямо про це не говорилося), що кількість загиблих становить не менш 2 млн чоловік. Через день у цій же газеті з'явилося повідомлення Фредерика Берчелла, де називалася нова цифра — 4 млн чоловік.

Деякі автори публікували інформацію, нібито отриману від радянських керівників. Фред Бив у книзі, виданій у Лондоні в 1938 р., розповідав, як іноземний робітник на харківському заводі довідався від місцевого відповідального працівника, що втрати від голоду в Україні сягали до 5 млн чоловік. Журналістка Люси Ленг у книзі, виданій в Нью-Йорку в 1948 р., стверджувала, що неназваний на прізвище “високий український чин” заявив, що від голоду вмерло 6 млн чоловік [5].

На відміну від повідомлень журналістів, оцінки дипломатів були закритими і стали відомі значно пізніше. Аналіз тогочасних кореспонденцій і дипломатичних звітів свідчить про наявність великих розбіжностей в оцінці кількості жертв злочину. Вони коливались у діапазоні між 15 млн і 1 млн. На підставі цих оцінок можна зробити лише висновок, що жертвами організованого комуністичним режимом голодомору стали мільйони людей як в Україні, так і поза її межами і що найбільших втрат зазнала Україна.

Поряд з емпіричними оцінками числа жертв голодомору існує багато експертних оцінок, зроблених у 1940–1950-х рр. численними дослідниками за допомогою різних методів. Дже-

рельною базою цих оцінок були всесоюзні переписи населення 1926 р. і 1939 р., оскільки результати Всесоюзного перепису 1937 р. були визнані радянським керівництвом дефектними, а їх опублікування заборонено. Відповідно до експертних оцінок, зроблених до розсекречення радянської демографічної статистики, верхня межа втрат знижувалась з 15 млн до 7,5 млн, а нижня підвищувалась з 1 млн до 2,5 млн.

Після відкриття наприкінці 1980-х рр. доступу до закритих раніше радянських архівів відбулось подальше звуження меж загального числа жертв голодомору в Україні. Оцінки дослідників почали коливатися в діапазоні від 5,2 млн до 2,6 млн замордованих голодом.

І сьогодні питання визначення числа жертв голодомору залишається дискусійним. Як і раніше, при його вивченні дослідники одержують неоднозначні результати навіть у рамках виконання одного проекту [4].

В українській і світовій історіографії голод 1932–1933 рр. в Україні розглядається як цілісне явище, спричинене надмірними заготівлями хліба. У цьому є певна логіка, тому що безрозмірні хлібозаготівлі справді мали своїм наслідком смерть селян від голоду і в першій половині 1932 р. (під час вилучення врожаю 1932 р.). Однак смертність від голоду в першій половині 1932 р. вимірювалася десятками тисяч, а в першій половині 1933 р. — мільйонами селянських життів. Об'єднання в одне ціле подій 1932 і 1933 рр. маскує цю жахливу різницю.

З кінця 1931 р. і до середини 1932 р. жертвами голоду стали до 150 тис. селян. На відміну від голодомору 1933 р., викликаного конфіскацією всіх продовольчих запасів у селян, голод 1932 р. був наслідком надмірних хлібозаготівель з урожаю 1931 р. [6, с. 7].

З квітня 1932 р. по листопад 1933 р., тобто за 17 місяців, чи приблизно за 500 днів, в Україні загинули мільйони людей. Кількість прямих та непрямих жертв голодомору точно підрахувати досить важко. Між істориками досі точаться дискусії, скільки саме людей загинуло: 5, 7, 9 чи 10 мільйонів? Але все одно мова йде про мільйони безвинних жертв [7].

Чисельність населення України у 1926–1939 рр. скоротилася на 3,1 млн осіб (до 28,1 млн). Якби не було голодомору, то

(за середньосоюзних темпів приросту) населення України становило б 36,2 млн, тобто на 8,1 млн осіб більше, ніж у 1939 р. За розрахунками істориків, середня очікувана тривалість життя чоловіків в Україні у 1933 р. становила 7,3 року, жінок — 10,9 року [8].

Пік голодомору прийшовся на весну 1933 р. В Україні тоді від голоду вмирало 17 людей щохвилини, 1000 — щогодини, майже 25 тис. — щодня. З урахуванням непрямих жертв, за приблизними підрахунками, голодомор забрав життя 14 млн людей [9, с. 13]. Що становило близько чверті тодішнього населення України [10].

Замисліться: 14 млн життів за 500 днів — це та страшна жертва, на яку прирік українську націю сталінський режим. Для порівняння: сучасне населення Данії становить 5,2 млн осіб, Австрії — 8 млн, Болгарії — 8,5 млн, Бельгії — 10 млн, Угорщини — 10,3 млн. Тобто під час голодомору зникла ціла європейська країна. Наша країна [7].

Кількість жертв у справжній війні проти селянства, розв'язаній тоді Сталіним у межах однієї держави, перевищувала загальну кількість загиблих у всіх країнах під час першої світової війни [11].

Голодомор-33 — це суто радянське народовбивство [12], під час якого було знищено 20 % українського народу [13].

Найбільше постраждали від голоду колишні Харківська і Київська області — теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська. На них припадає 52,8 % загиблих. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8–9 і більше разів. У Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий середнього рівня у 5–6 разів, на Донбасі — у 3–4 рази. Фактично голод охопив весь Центр, Південь, Північ та Схід сучасної України [9, с. 14].

Тогочасні втрати населення України можна вивести наближено з порівняльної таблиці приросту і втрат населення СРСР, Росії, Білорусії та України за даними переписів 1926 р. і 1939 р., що подавались у радянських джерелах незалежною Міжнародною комісією юристів (створена у 1988 р. у складі провідних юристів зі Швеції, Бельгії, Великобританії, Канади, Франції, Аргентини, США):

Назва держави, республіки	Населення у млн. Дані СРСР за 1926 р.	Населення у млн. Дані СРСР за 1939 р.	+ приріст населення – втрати населення	Приріст і втрати (%)
СРСР	147,028	170,557	+23,529	+16,0
Росія	77,791	99,591	+21,800	+28,0
Білорусія	4,739	5,275	+536	+11,2
Україна	31,195	28,111	-3,084	-9,9

Якби в Україні не було втрат населення, що стали наслідком спланованих владою заходів, передусім, безумовно, голодомору, а також політичних репресій, масових виселень тощо, і припускаючи, що приріст населення на нашій землі з 1926 р. до 1939 р. дорівнював 16 %, як в середньому по СРСР, то кількість населення України у 1939 р. становила б близько 36,186 млн осіб, а не 28,111 млн, як зафіксовано у перепису 1939 р.

Отже, мінімальна оцінка втрат населення України становить 8,075 млн. осіб, або чверть усього населення республіки у 1926 р. При цьому не враховано доведені факти організованого інтенсивного везення на територію сіл у спустошені голодомором садиби українських селян тисяч ешелонів сімей з областей Росії та Білорусії [2].

Голодомор 1932–1933 рр. мав деморалізуюче значення для всього українського народу. Коли йде війна, є очевидний ворог. Тут же, навпаки, офіційно пропагувалася ідеологія інтернаціоналізму і братерства, проголошувалися “найсвітліші ідеали, мета — комунізм”, і водночас внаслідок цілеспрямованих дій цивільної влади, за підтримки “громадськості” — комсомолу, профспілок, комнезамів — населення було доведено до масової голодної смерті [2].

Правда про голод, якою б вона не була страхітливою, потрібна не лише тим, хто пережив його, а й молодому поколінню, в руках якого наше майбутнє. Треба говорити про минуле задля майбутнього: безпам’ятність породжує бездуховність, а вона, як ракова пухлина, роз’їдає тіло й душу нації — перекреслює історію, паплюжить традиції, руйнує соціокультурну самобутність народу. Ми, як історична нація, повинні зберегти пам’ять про українських хліборобів, безвинно убієнних рукотворним голодомором [1, с. 21].

Мільйони жертв голодомору — це не тільки страшні муки кожної людини з цих мільйонів і не тільки страшний удар по вітальній силі нації. Це й удар по її майбутньому, це нищення її духовності [14].

Джерела та література

1. Ботушанська О. Ф. Пам'яті мільйонів жертв Голодомору в Україні // Голодомор в Україні 1932–1933 рр. Бібліографічний покажчик / Під ред. Десенко М. Л., Шелестович І. С. — Одеса — Львів: Вид-во М. П. Коць, 2001.
2. Голодомор 1932–1933 років — геноцид в Україні // http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_1.html
3. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. — К.: Наш час, 2007.
4. Василенко В. Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=89106&cat_id=89010&mustWords
5. Кульчицький С. Скільки нас погубило от Голодомора 1933 года? // <http://www.zn.ua/3000/3150/36833/>
6. Кульчицький С. В. Голод 1932 р. в затінку голодомору-33 // Український історичний журнал. — 2006. — № 6.
7. Що таке голодомор? / Голодомор // http://www.ukrajinci.hu/holod/pro_holod_us.htm
8. Докази визнання Голодомору геноцидом // http://www.president.gov.ua/content/golodomor75_6.html
9. Ніточко І. І. До читачів // Голодомори в Україні: Одеська область 1921–1923, 1932–1933. 1946–1947. Дослідження, спогади, документи. Праці Державного архіву Одеської області. Т. XVIII / Ред. кол.: Ніточко І. І., Білоусова Л. Г., Боряк Г. В., Демченко Д. М., Лесоходов М. М., Лапай В. С., Щетников В. П. — Одеса, 2007.
10. Глава МИД України призвал признать голодомор 30-х годов актом геноцида // <http://www.newsru.com/world/26sep2006/golodomor.html>
11. Конквест Роберт. Жнива скорботи // <http://zhnyva33.narod.ru/author.html>
12. Кульчицький Станіслав. Голодомор-33: чому і як? <http://www.dt.ua/3000/3150/55147/>
13. Мейс Дж. Відзначення українською діаспорою 50-річчя Голодомору // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / Ред. рада: Смолій В. А., Дзюба І. М., Кульчицький С. В., Литвин В. М., Морочко В. І., Мейс Дж., Пиріг Р. Я. — К.: Наукова думка, 2003. — С. 797.
14. Виступ Катерини Оущенко під час засідання “Про минуле заради майбутнього: історична правда про радянську добу” в рамках 2-го Екуменічного соціального тижня // <http://www.president.gov.ua/news/15293.html>

Анотації

Osipov V. N. Человеческие потери во время голодомора 1932–1933 годов в Украине.

В данной статье рассматриваются проблемы изучения голодомора 1932–1933 годов в Украине, масштаб этой трагедии, а также проводится анализ общего количества жертв голода на основе зарубежных и отечественных источников.

Osipov V. N. Human losses during Golodomora of 1932–1933 years in Ukraine.

The problems of study of Golodomora are examined in this article 1932–1933 years in Ukraine, scale of this tragedy, and also the analysis of general amount of victims of hunger is produced on the basis of foreign sources and domestic.

Л. І. Полякова

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ (1991–2004 РР.)

В механізмі здійснення державної влади Президент України взаємодіє не тільки з органом законодавчої влади — Верховною Радою України, основні його повноваження стосуються органів виконавчої влади.

Мета даного дослідження полягає у спробі докладніше розглянути проблему взаємовідносин інституту глави держави з системою органів виконавчої влади на певному історичному етапі, а також більш ретельно висвітлити питання щодо правових основ діяльності окремих складових елементів виконавчої гілки державної влади, спираючись на архівний матеріал та офіційні урядові вісники.

Виконавча влада є однією з гілок єдиної системи державної влади. Спроби цілковито відокремити (і тим більше протиставити) її від інших інститутів державної влади (чи то від інституту глави держави, чи від законодавчої влади) призводять лише до спотворення сенсу і змісту виконавчої діяльності. Адже принцип поділу влади “працює”, як пише Ю. Тодика, лише за умови взаємодії різних гілок влади, а не за їх конфронтації. Вчені Ю. Тодика та В. Яворський досліджували конституційно-правовий статус Президента України [1].